

ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ, ЭРКИНЛИКЛАРИ ВА ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ

Ш.Х.Рапиков

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8163722>

Аннотация. Мақолада тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлашнинг мазмун-моҳияти атрофлича таҳлил қилиниб, “тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг бузилиши”, “тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя қилиш”, “тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш” каби тушунчаларга муаллифлик таърифлари ишлаб чиқилиб, тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминловчи иштирокчилар гуруҳларга таснифланган.

Таянч сўзлар: тезкор-қидирув фаолияти, тезкор-қидирув тадбирлари, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари.

Тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш ҳақида фикр-мулоҳаза билдиришдан аввал, инсон ҳуқуқлари ва эркинлари тушунчасининг мазмун-моҳиятини билиш зарурдир. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари масаласи шахснинг жамият ва давлатдаги ҳақиқий мавқеини белгилашда муҳим ҳисобланади. Шу сабабли, ҳуқуқ ва эркинликларининг мазмун-моҳиятини ўрганиш, ушбу соҳадаги концептуал ғояларни ва шахснинг ҳуқуқий ҳолатининг хусусиятини аниқлашга имкон беради.

Ҳуқуқ бу жамиятда эркинлик ва жавобгарлик ўлчовини ифодаловчи, ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи қонунда белгиланган умумий мажбурий нормалар тизимидир. Содда қилиб айтганда, шахснинг ҳуқуқлари қонун билан белгиланган ҳамма нарсани бажариш қобилиятидир. Инсон ҳуқуқлари кенг маънода, ҳар қандай шахс (жисмоний шахс)га амал қилади. Фуқаронинг ҳуқуқлари доираси анча кенгроқ, чунки у нафақат туғилишдан шахсга тегишли бўлган табиий ҳуқуқларни, балки у фуқаро бўлган давлат томонидан унга берилган ҳуқуқларни ҳам ўз ичига олади. Шунинг учун “инсон ҳуқуқлари” ва “фуқаро ҳуқуқлари” ибораларидан фойдаланиш бу икки бир хил бўлмаган тушунчаларнинг аралашшига олиб келади. Шунга ўхшаш ёндашув “ҳуқуқ” ва “эркинлик” атамаларини қўллашни таҳлил қилишда ҳам кузатиш мумкин. Ҳуқуқлар ва эркинликлар ўртасидаги фарқни баъзан

ажратиш қийин, чунки аксарият сиёсий ҳуқуқлар эркинлик деб ҳам аталади.

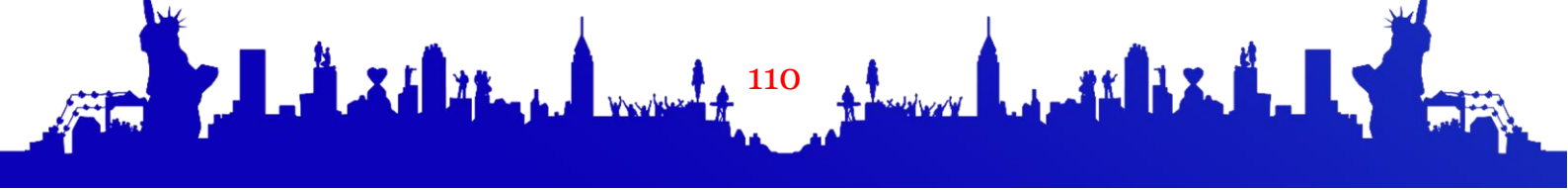
Эркинлик сўзи кенг маънода, қонун билан тақиқланмаган ва бошқасига ёки умуман жамиятга ёхуд давлатга зарар етказмайдиган ҳамма нарсани қилиш имкониятидир. Унинг мазмунига кўра, бу бир хил ҳуқуқдир. Давлат фақат қонун орқали, умумий манфаат учун эркинлик чегарасини белгилашга ҳақлидир. Инсон шахс сифатида эркинликсиз мавжуд бўлолмайди.

Инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари бу миллий ҳуқуқий тизимлар томонидан расмийлаштирилган жамият ва шахс, шахс ва давлат ўртасидаги шартномавий муносабатларнинг махсус туридир.

Ҳар қандай давлатнинг барча ҳуқуқий нормалари асосий қонун сифатида Конституцияга асосланади. Унда белгиланган ҳуқуқлар рўйхати барча давлат органлари, фуқаролик жамият институтлари, барча фуқароларга тегишли бўлиб, назария ва амалиётда бундай ҳуқуқлар фундаментал (асосий) ҳуқуқлар деб номланади. Шахсни ҳуқуқ ва эркинликлари сиёсий, иқтисодий, ва бошқа шароитлар мавжуд бўлганда амалга оширилиши мумкин.

Фикримизча, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини амалга оширилишини қуйидаги: а) фуқаролар томонидан ҳуқуқий нормалардан фойдаланиш (сўз, эътиқод эркинлиги, малакали юридик ва тиббий хизматдан, сиёсий ҳуқуқлардан фойдаланиш); б) шахс қонунда назарда тутилган муайян бурчини адо этиши (солиқ тўлаш, атроф муҳит тозалигига риоя этиш, ҳарбий хизматга бориш ва бошқ.); в) фуқаролар томонидан ҳуқуқий нормаларга риоя этиш, қонунларда назарда тутилган тақиқларга риоя этиш (масалан, турли ҳуқуқбузарликларни содир этмаслик, карантин ва коментданлик соатида белгиланган чекловларга риоя қилиш); г) фуқаро кундалик турмуш тарзида ҳуқуқ нормалари мазмуни юзасидан манфаатли қарорлар қабул қилиш (масалан, фуқаровий-ҳуқуқий муносабатларга киришиш ва бошқ.) каби гуруҳларга ажратиш мумкин.

Тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлашни мазмун-моҳияти ҳақида бир гуруҳ ҳуқуқшунос олимлар томонидан турлича назарий қарашлар, фикрлар билдирилган бўлиб, уларнинг мулоҳазаларини ўрганамиз. Жумладан, И.В. Литвинова фикрича: “тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширишда инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари таъминланиши ТҚФ ва

бошқа қонунларда назарда тутилган ваколатлар доирасида орган раҳбари ва прокурор томонидан тезкор-қидирув тадбирларини ташкил этиш ва натижаларини расмийлаштириш масаласига эътибор бериш орқали амалга оширилади”¹деб таъкидлайди.

А.М.Ефремов фикрига кўра: “тезкор-қидирув фаолиятида инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликларини таъминлаш бу қонун чиқарувчи ҳокимият органи, ТҚФни амалга оширувчи ва назорат қилувчи субъектлар томонидан жиноятчиликка қарши курашиш жараёнида шахснинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш, ҳимоя қилиш учун мўлжалланган қонуний кафолатлар тизимини яратилиши тушунилади”²дея таъриф беради.

А.А.Городилов фикрича: “фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини чеклайдиган, суд санкцияси асосида амалга ошириладиган алоҳида тезкор-қидирув тадбирларнинг ўтказилиши прокурорнинг назорати остида амалга оширилсагина, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлашга хизмат қилиши, шунингдек фуқаронинг ариза ва шикоятлари тўлиқ рўйхатга олиншини ҳам муҳимдир”³деб таъкидлайди.

Т.Т.Махмутов фикрига кўра: “тезкор-қидирув фаолияти соҳасига жалб қилинган шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашда энг аввало, амалдаги қонунчиликда тезкор-қидирув муносабатларининг ҳар бир иштирокчисининг рўйхати ва ҳуқуқий мақомини мустаҳкамлаш, айнан кимни ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни билиш учун тезкор-қидирув муносабатларнинг иштирокчилари олти гуруҳга ажратилиши зарурлиги”⁴ ҳақида таклифни илгари суради.

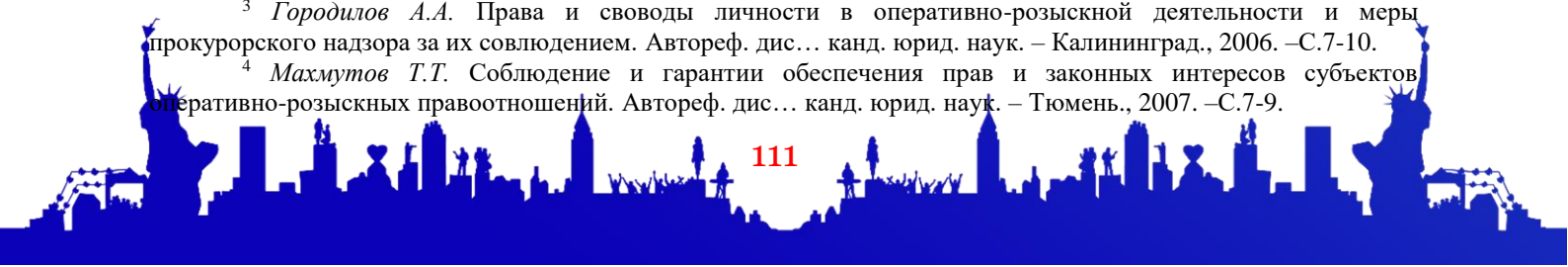
В.В.Маслов фикрига кўра: “тезкор-қидирув фаолиятида фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини таъминлашда ушбу муносабатларни ТҚФга оид норматив-ҳужжатларнинг мазмунида мустаҳкамлаш, жумладан ЖПК, ФПК ва ТҚФ тўғрисидаги қонун нормаларни мазмунида тезкор-қидирув тадбирлари

¹ Литвинова И.В. Прокурорский надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина при осуществлении оперативно-розыскной деятельности. Дис... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург., 2001. –С.5-6.

² Ефремов А.М. Обеспечение прав и свобод человека и гражданина в оперативно-розыскной деятельности: Теоретические и прикладные проблемы. Дис... док. юрид. наук. – Санкт-Петербург., 2001. – С. 6-7.

³ Городилов А.А. Права и свободы личности в оперативно-розыскной деятельности и меры прокурорского надзора за их соблюдением. Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Калининград., 2006. –С.7-10.

⁴ Махмутов Т.Т. Соблюдение и гарантии обеспечения прав и законных интересов субъектов оперативно-розыскных правоотношений. Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Тюмень., 2007. –С.7-9.

натижасида бузилган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун жисмоний шахсларни судларга мурожаат қилиши, ушбу масалада судларнинг ваколатини қонунчиликда мустаҳкамланиши мақсадга мувофиқ бўларди”⁵ деб ҳисоблайди.

К.А.Дехканова фикрича: “тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширишда инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя қилиш кафолатларига: тезкор-қидирув фаолиятида зарур бўлган фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари рўйхатига кирувчи шахсий ҳаёт, оилавий сирларнинг дахлсизлиги, турар жой ва ёзишмалар дахлсизлигини таъминлаш; ТҚФ субъектлари томонидан ТҚФни амалга оширишда инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя этилишини таъминлаш; ТҚФни контроль ва назорат қилувчи субъектларга фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари бузилганда шикоят қилиш имкониятини яратиб берилиши”⁶ деб таъкидлайди.

В.Ф.Габзалилов эса: “тезкор-қидирув тадбирларини амалга оширишда тезкор ходимлар инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя қилиши муҳимлиги, ушбу шахс фуқаролиги бўлмаган, чет фуқароси, икки давлатнинг фуқаролигига эга бўлишидан қатъий назар РФнинг Конституциясида назарда тутилган фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари тўлиқ таъминланиши шарт”⁷ деб таъкидлайди.

А.В.Богданов Е.Н. Хазовлар “шахс томонидан жиноят содир этилганида эркинлик, шахсий ҳаёт дахлсизлиги, ёзишмалар, телефон орқали суҳбатлар, почта, телеграф ва бошқа хабарларни сир сақлаш, турар жой дахлсизлиги ҳуқуқлари қонунда белгиланган ҳолларда чекланиши, ушбу чекловлар тўғри қўлланилиши учун ТҚФ субъектлари ва назорат қилувчи давлат органи ТҚФга тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талабига тўлиқ риоя қилиши зарур”⁸ деб таъкидлашади.

Д.М.Хованова фикрича: “тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш жараёнида инсон ва фуқаронинг ҳуқуқлари, эркинликларини таъминлаш

⁵ Маслов В.В. Деятельность суда по обеспечению прав и законных интересов граждан в процессе оперативно-розыскных мероприятий. Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Екатеринбург., 2011 – С.7-9. (24 с.)

⁶ Дехканова К.А. Значение гарантий соблюдения прав и свобод человека и гражданина при осуществлении оперативно-розыскной деятельности // Вестник ТГУПБП. 2012. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-garantiy-soblyudeniya-prav-i-svobod-cheloveka-i-grazhdanina> pri-osuschestvlenii-operativno-rozysknoy-deyatelnosti (дата обращения: 02.07.2023).

⁷ Габзалилов В.Ф. Теоретические аспекты обеспечения прав и свобод человека и гражданина в ходе осуществления оперативно-розыскных мероприятий // Пробелы в российском законодательстве. 2014. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-aspekty-obespecheniya-prav-i-svobod-cheloveka-i-grazhdanina-v-hode-osuschestvleniya-operativno-rozysknyh-meropriyatiy> (дата обращения: 02.07.2023).

⁸ Богданов А.В., Хазов Е.Н. Роль и значение обеспечения конституционных прав и свобод человека и гражданина в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел // Вестник Московского университета МВД России № 6 / 2013 С.60-62.

тушунчаси инсон ва фуқаронинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш ва қўриқлаш тушунчасидан кенгроқ бўлиб, ушбу тушунчалар ТҚФда инсон ва фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш шаклларида биридир”⁹ деб ҳисоблайди.

А.М. Хлус фикрича: “тезкор-қидирув фаолияти соҳасида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш жиноят процессининг терговга қадар текширув, тергов ва суд босқиида ёки тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш жараёнида ҳам амалга оширилиб, муҳими жисмоний шахсларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилмаслиги зарур”¹⁰ деб таъкидлайди.

Профессор В.Каримов ўз илмий қарашларида қуйидагиларни: “тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши, қонунийликни таъминлаш билан боғлиқдир. Бунинг учун қонунларнинг ижро этилишини назорат қилувчи прокурорнинг предмети ва ваколатларини, тезкор-қидирув соҳасини назорат қилишни мақбул механизмини қонунчиликда белгилашни”¹¹ тақлиф этади.

М.Ниязов эса, “тезкор-қидирув фаолиятида инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш тезкор-қидирув тадбирларини ошкора ва ноошкора усулларда ёки тезкор-қидирув фаолиятини контроль ва назорат қилувчи субъектларнинг муайян ҳаракатлар, текширув механизмлари орқали амалга оширилиши керак”¹² деб таъкидлайди.

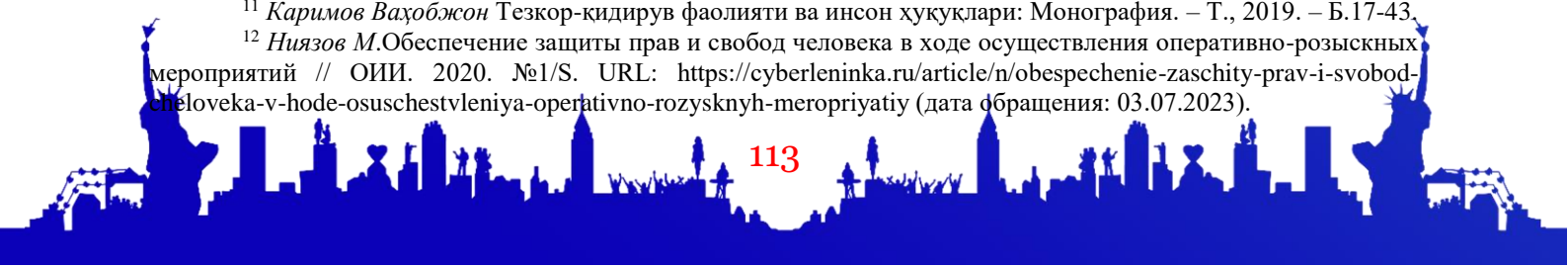
Н.Н.Бекмуродов, Ф.Н. Нарзиллоевлар М.Ниязовнинг фикрига қўшилиб қуйидагича: “ТҚФни амалга оширишда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш ТҚФни амалга оширувчи субъектлар (тезкор ходим ва органни раҳбари) ва назорат қилувчи прокурор томонидан амалга оширилиб, ушбу ҳаракатларнинг ҳуқуқий асослари ТҚФ

⁹ Хованова Д.М. Обеспечение соблюдения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации при осуществлении оперативно-розыскной деятельности: сущность, содержание, правовая основа // Наука, образование и культура. 2017. №4 (19). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-soblyudeniya-prav-i-svobod-cheloveka-i-grazhdanina-v-rossiyskoy-federatsii-pri-osuschestvlenii-operativno-rozysknoy> (дата обращения: 03.07.2023).

¹⁰ Хлус А.М. Обеспечение конституционных прав и свобод граждан в сфере оперативно-розыскной деятельности: Законность и правопорядок. Правовой научно-практический журнал. – 2012. - № 4. – С.30-33. <http://elib.bsu.by/handle/123456789/41895>

¹¹ Каримов Ваҳобжон Тезкор-қидирув фаолияти ва инсон ҳуқуқлари: Монография. – Т., 2019. – Б.17-43.

¹² Ниязов М. Обеспечение защиты прав и свобод человека в ходе осуществления оперативно-розыскных мероприятий // ОИИ. 2020. №1/S. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-zaschity-prav-i-svobod-cheloveka-v-hode-osuschestvleniya-operativno-rozysknyh-meropriyatiy> (дата обращения: 03.07.2023).

тўғрисидаги қонунида конкрет мустаҳкамланиши лозим”¹³ деб фикр билдиришади.

Тадқиқот иши доирасида юқорида номлари зикр этилган ўндан ортиқ ҳуқуқшунос олим ва мутахассислар фикр-мулоҳазаларини ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида қуйидагилар: *биринчидан*, тезкор-қидирув фаолияти соҳасида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш тезкор-қидирув фаолияти соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда назарда тутилган ваколатлар доирасида орган раҳбари ва прокурорнинг тезкор-қидирув тадбирларини ташкил этиши ва натижаларини расмийлаштириш масаласига аҳамият бериш билан бевосита боғлиқлиги; *иккинчидан*, тезкор-қидирув фаолияти соҳасида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминланиши қонун чиқарувчи органнинг ушбу масалага оид қонун ижодкорлигини амалга ошириши, ТҚФни идоравий контроль ва назорат қилувчи субъектларнинг жиноятчиликка қарши курашда шахснинг бузилган ҳуқуқларини тиклашнинг ҳуқуқий механизмларини ишлаб чиқишни тақозо этиши; *учинчидан*, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини чеклайдиган тезкор-қидирув тадбирлари фақат суднинг рухсати асосида ва прокурорнинг назоратида амалга оширилиши, ҳуқуқбузарлик ва жиноятларга оид барча мурожаат (аризалар ва хабар)ларни марказлашган ҳисобга қатъий рўйхатга олиниши тезкор-қидирув фаолиятида фуқароларни ҳуқуқ ва эркинликларини таъминланишнинг амалий ифодаси ҳисобланиши; *тўртинчидан*, тезкор-қидирув фаолияти жараёнига жалб қилинган турли тоифадаги шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашда ҳар бирининг ҳуқуқий мақоми бўйича (жабрланувчи, гувоҳ, айбланувчи, ТҚФга ношкора кўмаклашувчи фуқаро, ТҚФга ошкора кўмаклашувчи фуқаро, тезкор ходим, орган раҳбари, прокурор, суд ва бошқ.) гуруҳларга ажратиш зарурлиги; *бешинчидан*, тезкор-қидирув фаолияти соҳасида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашда бузилган ҳуқуқ ва эркинликлари юзасидан тегишлилиги бўйича судга мурожаат қилишнинг ҳуқуқий механизлари (Жиноят-процессуал ва Фуқаролик-процессуал кодекслари, тезкор-қидирув фаолияти қонунчилигига ўзгартиш, қўшимчалар киритиш)ни ишлаб чиқиш заруратини борлиги; *олтинчидан*, тезкор-қидирув

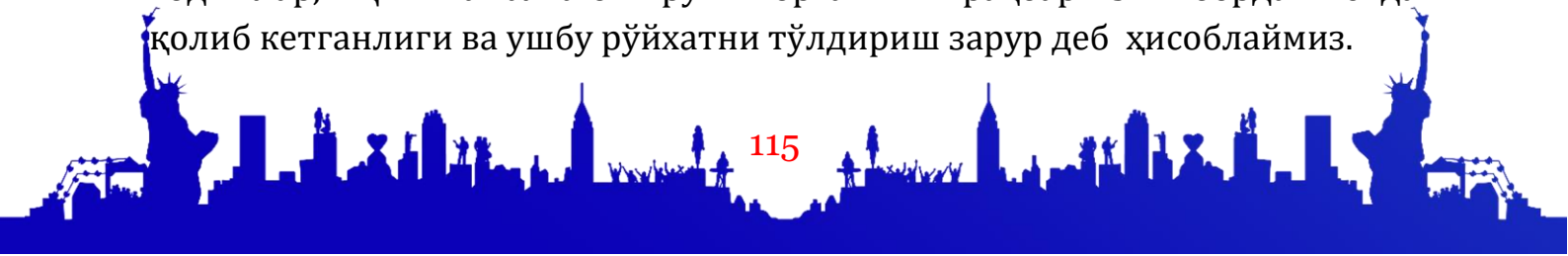
¹³ Бекмуродов Н.Н., Нарзиллоев Ф.Н. Тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширишда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлашнинг назарий ва ҳуқуқий масалалари // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. – 2023. – 1-маҳсус сон Б.66-72.

фаолиятида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш ўз ичига фуқароларнинг конституцияда назарда тутилган шахсий ҳаёт ва турар жой дахлсизлиги, турли шаклдаги ёзишмалар, телефон сўзлашуви, почта, телеграф жўнатмалари ҳамда бошқа хабарлар, оилавий сирларга оид маълумотлардан хабардор бўлмаслик, ошкор қилмаслик ва тарқатмаслик, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, маданий ҳуқуқлар ва эркинликларни ҳимоя қилиш ва қўриқлашни қамраб олиши; *еттинчидан*, тезкор-қидирув фаолиятида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш шахснинг ҳуқуқий мақоми қандай бўлишидан қатъий назар жисмоний шахслар (маълум давлат фуқароси, чет эл фуқароси, фуқаролиги бўлмаган шахс, икки ёки ундан ортиқ давлатнинг фуқаролигини қабул қилган шахс)га нисбатан тадбиқ этилиши; *саккизинчидан*, “ТҚФда фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш” тушунчаси “ТҚФда фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш” ва “ТҚФда фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини қўриқлаш” тушунчаларидан кенгроқ маънони англатиб, ушбу икки тушунчалар ТҚФда фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлашнинг шакллари ҳисобланиши; *тўққизинчидан*, жиноят-процессининг барча босқичларида (ишни судга қадар юритиш – терговга қадар текширув, тергов ва суд) тезкор-қидирув тадбирлари, тергов, суд ҳаракатлари амалга оширилишида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилмаслигининг шартлиги; *ўнинчидан*, тезкор-қидирув фаолиятида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига қонунийликни риоя этиш (ТҚФ қонунига биноан ошкора ва ноошкора усулларда тезкор-қидирув тадбирларини амалга оширилиши, ушбу фаолият идоравий контроль ҳамда прокурор назорат предмети сифатида текширувни амалга ошириши) орқали таъминлаши ҳақида хулосаларга келинди.

Тадқиқот ишига тааллуқли, ўрганилган олимлар ва мутахассисларнинг билдирган фикрлари мазмун жиҳатдан ўхшаш, лекин турлича бўлиб, ҳар бир илгари сурилган фикрлар тадқиқот иши учун юқори қийматга эгадир ва муҳим аҳамият касб этади. Бироқ, тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлашнинг субъектлари гуруҳларга ажратилишида тўлиқ рўйхати шакллантирилмасдан суриштирувчи, терговчи, прокурор, суд, тезкор ходимлар, ТҚФни амалга оширувчи органнинг раҳбари эътибордан четда қолиб кетганлиги ва ушбу рўйхатни тўлдириш зарур деб ҳисоблаймиз.

Юқорида билдирилган фикрларни таҳлил қилиш асосида қуйидаги тушунчаларга муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди:

тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг бузилиши деганда тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар мансабдор шахсларининг ноқонуний ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги оқибатида шахснинг шаъни, кадр-қиммати, манфаатларига ёки унинг соғлиғига зарар етказилиши тушунилади;

тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя қилиш деганда инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини тартибга солувчи амалдаги қонунчиликка мувофиқ тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда ҳуқуқий нормаларга қатъий ва қаттиқ риоя қилиниши тушунилади;

тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш деганда инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини тартибга солувчи қонунчиликни янада мустаҳкамлаш, давлат органлари ва мансабдор шахслар томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини кўриқлаш, қонуний манфаатини ҳимоя қилишга қаратилган тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширилиши (*тезкор-қидирув тадбирларни ўтказилиши, ТҚФга кўмаклашувчи шахсларни ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя қилиш, ТҚФда идоравий контроль ва прокурор назоратни таъминлаш*) тушунилади.

Тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари таъминланиши шарт бўлган жиноят процессининг иштирокчиларини қуйидагича таснифлаш таклиф этилади:

биринчи гуруҳ – жиноят процессининг турли босқичларида ўз манфаатларини ҳимоя қиладиган шахслар (гумон қилинувчи, айбланувчи, жабрланувчи, ҳимоячи);

иккинчи гуруҳ – жиноят процессининг турли босқичларида иштирок этувчи бошқа шахслар (гувоҳ, эксперт, мутахассис, холислар, ТҚФга кўмаклашувчи шахслар);

учинчи гуруҳ – тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширишда иштирок этиши лозим бўлган давлат органлари ва мансабдор шахслар (суриштирувчи, терговчи, прокурор, суд, тезкор ходимлар ва ТҚФни амалга оширувчи органнинг раҳбари).

Таъкидлаш жоизки, учинчи гуруҳдаги мансабдор шахсларни тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашнинг субъекти сифатида алоҳида гуруҳда белгиланиши, амалиётда тезкор-

қидирув фаолиятини амалга ошириш жараёнида ушбу ходимларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилиши ёки поймол бўлиш ҳолатлари кўп кузатилмоқда. Масалан, ходимга тухмат уюштириш, уларнинг ҳаёти ва соғлиғига, оиласига таҳдид қилинганида қонунда белгиланган тартибда суд ва бошқа мансабдор шахс томонидан ҳуқуқи бузилган ходимларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари ҳимоя қилиниши, оила аъзолари вақтинчалик қўриқланиши асосида қонуний манфаатлари таъминланиши муҳим деб ҳисоблаймиз.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлашнинг мазмун-моҳиятини билиш, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган ходимларидан хизмат фаолиятини қонунийлик ва холислик тамойиллари асосида ташкил этишга хизмат қилади.

